

Kako je Carl Schmitt došao do svog pojma političkog?

Ernst Vollrath

Köln

Sažetak

Schmittov pojam političkog odgovor je na krizu njemačke nauke o državnom pravu. To je ishodište i svih njegovih atributa: neprijateljska orijentacija, volja, politički monopol, intenzivnost. Političan je onaj koji djeluje kao što to može država. Država djeluje s pozicija vlasti, a njezina je djelatnost normativno legitimirana. Ona je jedini bitan i normalan pojavni oblik svijeta politike. Svaka država je totalna država. Konstantni antiliberalizam C. Schmitta proizlazi iz takva određenja države »po sebi«.

Smije li se — i je li uopće potrebno — podvrći analizi političku misao čovjeka koji se sâm u tolikoj mjeri politički dezavuirao?¹ Postoji li uopće potreba za tim? Ako potpuno izuzmemo ostale moguće argumente — Carla Schmitta kao slučaj saveza ološa i elite — moramo potvrdno odgovoriti na to pitanje, ako se na primjeru misli Carla Schmitta da pokazati kriza i nemoć one discipline koja je na eminentan način reprezentirala političku apercepciju u njemačkom kulturnom krugu: njemačke nauke o državnom pravu u obličju formalističkog normativnog pozitivizma. Ovo istraživanje prilazi svojoj temi tako da u misli Carla Schmitta vidi simptom te krize, a ujedno i manjkavosti odgovora na nju koji se mogao dati unutar zadržanog horizonta opažanja. Još uvijek ostaje znatan udio osobne odgovornosti za specifične konzekvencije, koji nije ispunjen.

Formulirat ću opširnije svoju tezu: svojom pobjedom koja je unapređuje u rang reprezentativnog oblika apercepcije političkog u njemačkom kulturnom krugu, njemačka nauka o državnom pravu, s obzirom na svoj središnji pojam države i na način kako ga pokušava definirati, zapada u krizu. Do određenog stupnja, tj. dok to dopušta zadržani horizont političke apercepcije, Carl Schmitt je zapazio tu krizu. Njegova je misao pokušaj odgovora na nju. Od-

¹ Navedena razmišljanja predstavljaju odgovor na referate koji su 1986. iznijeti na seminaru o Carlu Schmittu (koji je organizirala) Visoka škola za pravne znanosti Speyer: H Quaritsch (izd.), *Complexio Oppositorum*, o Carlu Schmittu, referati i prilozi diskusiji na 28. specijalnom seminaru Visoke škole za pravne znanosti Speyer održanom 1986, serija rasprava Visoke škole Speyer, sv. 102, Berlin 1988. (cit. Complexio).

govor predstavlja uspostavljanje njegova pojma političkog. On opravdava i činjenicu da kratak, više sporadičan tekst »Pojam političkog« držimo ključem za misao Carla Schmitta.² Doduše, odgovor na krizu njemačke znanosti o državnom pravu, točnije: na krizu apercipije političkog koju je ona razvila, dan u pojmu političkog, još uvijek je određen horizontom pod kojim je njemačka nauka o državnom pravu utemeljila svoje kategorije i ideje-vodilje. Drugim riječima: ne samo da taj odgovor ne znači prevladavanje krize — on je, štoviše, zaoštava i čak potiče njezino izbijanje. Kako se sâm apercipivni horizont uopće ne dovodi u pitanje, njemu pripadajuća apercipija političkog zapada u katastrofu. Ona zahvaća misao Carla Schmitta, a time definitivno razbija svaku opravdanost svoga daljnjeg nepreispitanog utemeljenja.

Tvrđnja da specifičan oblik koji je Carl Schmitt dao pojmu političkog³ ima začetak u kritičkoj situaciji u koju je apercipija političkog dospjela u dominantnoj disciplini njemačke nauke o državnom pravu, nailazi na skeptičan prigovor: Što to zapravo znači?⁴ Baš kada je riječ o takvom pojmu kao što je pojam političkog, na pitanje o njegovoj »ispravnosti« — bolje: primjerenosti — ne može se odgovoriti bez objašnjenja njegova porijekla. Doduše, epistemološki je zacijelo opravdano brižljivo razlikovanje geneze i vrijednosti nekog pojma. Međutim, politički se pojmovi, a pogotovo sâm pojam političkog, uopće ne daju vrednovati sa stajališta svoje »ispravnosti« ili »netočnosti«, a da se ne uzme u obzir izvorište iz kojeg potječu.

Uostalom, i sâm je Carl Schmitt to spoznao. U jednom odlomku iz pisma od 29. svibnja 1968, koje prenosi Christian Meier, on piše: »Prva rečenica (odnosi se na tekst »Pojam političkog« iz 1932: »Pojam države pretpostavlja pojam političkog«, E. V.) ima ga u sebi« (grčka riječ »polis«, E. V.). U tom je kontekstu važna jedna rečenica Hannah Arendt u časopisu »Merkur« br. 240 (str. 313): . . . »Iz jezika se prošlost ne dâ iskorijeniti, u njemu propada svaki pokušaj da je se konačno riješimo. Grčki će polis tako dugo i dalje biti na dnu naše političke egzistencije, dakle na morskom dnu, dok nam na usnama bude riječ 'politika'.«⁵

Christian Meier nastavlja: »Sâmo to 'morsko dno' nije više vidljivo u 'pojmu političkog' (kod Carla Schmitta, E. V.).« To znači: pojam političkog koji je uspostavio Carl Schmitt je »kriv«, bolje rečeno: nije primjeren.⁶

² E. W. Böckenförde, »Pojam političkog kao ključ državnopravnog djela Carla Schmitta«, u *Complexio*, str. 283.; »Novi odjek Carla Schmitta na Zapadu«, u: *Država* 22 (1983), str. 381; M. Kaufmann, *Pravo bez pravila? Filozofska načela Schmittove nauke o državi i pravu*, Freiburg/München 1988, str. 15. Po mnogo čemu upečatljivo Kaufmannovo djelo pati od nedostatka da »jurističku« stranu misli Carla Schmitta izričito izdvaja. Kako da se onda uopće približimo toj misli?

³ Formulacija, kako je poznato, glasi: »Specifično je političko razlikovanje na koje se mogu svesti politička djelovanja i motivi razlikovanje prijatelja i neprijatelja.«: »Pojam političkog«, tekst iz 1932. s predgovorom i tri korolarija, Berlin 1963, str. 26.

⁴ Vidi intervencije H. J. Arndta, E. W. Böckenfördea i R. Heppa u: *Complexio* 255, 259; nadalje: H. Quaritsch, *ibid.*, str. 20.

⁵ *Complexio*, str. 543.

⁶ *Ibid.*

Dokaz za tu tvrdnju pruža samo djelo Carla Schmitta. Polazna postavka teksta »Pojam političkog« (u verziji iz 1932): »Pojam države pretpostavlja pojam političkog«,⁷ očito je motivirana zapažanjem Carla Schmitta da »je klasičan profil države« bio razbijen kad je otpao njezin monopol na politiku. Probili su se novi, drugačiji subjekti političke borbe, sa i bez države, sa i bez manira države.⁸ Još se postavlja pitanje koja je država izgubila monopol na politiku. U svakom slučaju, odgovor je Carla Schmitta na taj gubitak njegovo poznato razlikovanje prijatelja i neprijatelja kao kriterija diferenciranja onoga što je političko od onoga što ne može polagati pravo na karakter ili kvalitetu političkog.

Carl Schmitt ovako objašnjava određenje svog kriterija: »Razlikovanje prijatelja i neprijatelja ima smisao označavanja krajnjeg stupnja intenzivnosti neke veze ili razdora, nekog udruživanja ili razdruživanja.«⁹ Uz to: »on (pojam političkog, E. V.) označava samo (podvukao autor) stupanj intenziteta neke asocijacije ili disocijacije ljudi.«¹⁰ Dakle, ne radi se o samom tom razlikovanju koje treba dati kriterij, već o »egzistencijalnom« intenzitetu tog razlikovanja, dovedenom do maksimuma. Isticanje intenziteta kao odlučujućeg obilježja određenja tog političkog pojma potječe iz njemačke nauke o državi: »Snaga saveza . . . doseže svoj najviši stupanj u državi.«¹¹ Pokazuje se da materijal od kojeg Carl Schmitt slaže svoj pojam političkog potječe iz odredaba koje je njemačka nauka o državnom pravu smatrala primjerenima svom vrlo specifičnom pojmu države.

Kriterij intenziteta zahtijeva da se disocijativnom momentu da primat u određivanju.¹² Doduše, pravilno je u pogledu razlikovanja prijatelja i neprijatelja — i intenziteta tog razlikovanja — primijetiti da je »jedna ekstremna mogućnost . . . dovela do pogrešnog razumijevanja pravila, a teorijsko određenje političkog do pogrešnog shvaćanja jedne praktične političke norme.«¹³ Međutim, za taj je nesporazum — ako se zaista radi o nesporazumu — u veli-

⁷ kao prim. 3, s. 20 (potcrtao autor).

⁸ Predgovor talijanskom izdanju »Pojma političkog« 1971, štampa u: *Complezio*, str. 271. U »pojmu« se nalazi sažeta formulacija: »Epoha državnosti sada završava. O tome više ne treba gubiti riječi« (kao prim. 3, str. 10). Doduše, taj konačni sud potječe tek iz predgovora iz 1963.

⁹ Kao prim. 3, str. 27.

¹⁰ Ibid., str. 38.

¹¹ G. Jellinek, *Opća nauka o državi*, 1/1900, 3/Leipzig 1913, str. 179. Jellinekova je nauka o državnom (pravu) autoritativan tekst discipline: Vrsta (područje): Nauka o državi (J. H. Kaiser), u: *Leksikonu o državi*, 6/1962, sv. VII, str. 627: »Standardno djelo«. Jellinekovo djelo predstavlja ostvarenje formalističkog normativnog pozitivizma u kojem je već vidljiva kriza.

¹² Schmitt se kod definiranja asocijativnog momenta promptno upušta u fašističku teoriju o rasi: *Država, pokret, narod; Dioba političke cjeline na tri dijela*, Hamburg 1933, str. 32. Intenzitetu disocijativnog momenta (neprijateljstva) u pojmu političkog ne odgovara intenzitet asocijativnog momenta, jer u osnovi relacije vođa—podanici prema ovom tekstu ne leži prijateljstvo, već jednakost vrste.

¹³ Ch. Meier, *Nastanak političkog (geneza političkog) kod Grka*, Frankfurt/Main 1980, str. 33.

koj mjeri kriv sâm Carl Schmitt. »Jer pojmu neprijatelja¹⁴ pripada mogućnost borbe koja leži u području realnog... Pojmovi prijatelj, neprijatelj i borba svoj realni smisao dobivaju time što su u relaciji s realnom mogućnošću fizičkog usmrćenja i zadržavaju tu relaciju. Rat je posljedica neprijateljstva, jer ono je esencijalna negacija nekog drugog bivstvovanja.«¹⁵

To da se u ovom određenju utemeljenom na intenzivnosti negativnog sakrilo shvaćanje države, može se pokazati na ovaj način: »Neprijatelj je samo (potcrtao autor) jedna barem potencijalno, tj. prema realnoj mogućnosti ratujuća skupina ljudi koja se suprotstavlja nekoj drugoj takvoj skupini.«¹⁶ Definicija je ishitrena, jer se inače ne bi mogla napraviti razlika između nasilja koje razbojnik vrši nad svojom žrtvom i nasilja koje »ratujuća skupina« vrši nad razbojnikom.¹⁷ Pod tim imenom i pod imenom »političke cjeline« država prešutno nalazi odstupnicu u definiciji političkog. »Politička cjelina... označava... uvijek najintenzivniji stupanj jedinstva, koji uslijed toga određuje i najintenzivnije razlikovanje, grupiranje prijatelja i neprijatelja. Politička je cjelina najviša jedinica, ne zato što svemoćno diktira ili nivelira sve druge jedinice, već zato što odlučuje i unutar same sebe sve ostale opozicione grupacije može spriječiti u tome da se razdruže sve do krajnjeg neprijateljstva (tj. do gradanskog rata).«¹⁸

Ako je izvjesno da je državi izmakao monopol nad politikom, ako su se pojavili »još nevideni, nedržavni subjekti politike, ratujuće klase i rase s novim grupacijama prijatelja i neprijatelja, a napokon čak i partizanske formacije«,¹⁹ tada to znači da je monopol nad državom izmakao državi i da navedene grupacije polažu pravo na kvalitetu države. Da je tome tako, potkrep-

¹⁴ H. Laufer preispituje utemeljenost »filoloških« dokaza koje Carl Schmitt iznosi (u prilog) svojoj tezi o neprijateljstvu, Kriterij političkog djelovanja, pokušaj analize i konstruktivne kritike razlikovanja prijatelj—neprijatelj na osnovi Aristotelove teorije politike; ujedno i prilog metodologiji političke znanosti. München 1961; nadalje: H. Hofmann, »Neprijateljstvo — osnovni pojam političkog?« u: *Pravo — politika — ustav*, Frankfurt/Main 1986, str. 212.

¹⁵ Kao prim. 3, str. 33.

¹⁶ Ibid., str. 29.

¹⁷ Drugim riječima: Radi se o određenju koje se kod Maxa Webera pojavljuje kao određenje monopola legitimne fizičke prisile, po kome se državni savez treba razlikovati od drugih saveza. O odnosu shvaćanja politike Maxa Webera i Carla Schmitta: P. Pasquino, »Primjedbe uz 'Kriterij političkog' kod Carla Schmitta«, u: *Država* 25 (1986), str. 385, pos. str. 390; nadalje: Ch. Meier, »O pojmovnom aparatu Carla Schmitta — Političko i nomos«, u: *Complexio*, str. 547. Da bi se odredio odnos između Maxa Webera i Carla Schmitta nije dovoljna izreka da je Carl Schmitt »prirodni sin« Maxa Webera (J. Habermas, *Logika društvenih znanosti*, 1/Frankfurt/Main 1970, str. 321). Korumpiran — jer je *post eventum* besplatan — ali plodan moralizam sprečava svaku ozbiljnu konfrontaciju koja ne potcenjuje protivnika. Iako je Carl Schmitt eksplicitno razjasnio: »Ono (političko razlikovanje, E. V.) ne daje određenje pojma (potcrtao autor) u smislu nekog kriterija kao iscrpnu definiciju ili podatak o sadržaju« (kao prim. 3, str. 26), J. Habermas tvrdi: »Schmitt kao tradicionalan filozof postavlja pitanje o »biti« političkog« (»Užasi autonomije«, u: *Neka vrsta kratke političke rasprave* VI, Frankfurt/Main 1987, str. 101).

¹⁸ *Državna etika i višestranačka država* (1930), u: *Pozicije i pojmovi u borbi s Weimarom — Zenevom — Versaillesom*, Berlin 1988, str. 141.

¹⁹ »Pojam političkog«, predgovor talijanskom izdanju (1971), u: *Complexio*, str. 269.

ljuje izjava Carla Schmita iznesena na savjetovanju u Speyeru 1986: »Prilikom napada na (zapadno)njemačku ambasadu u Stockholmu (1973) za Carla Schmitta je posebno vrijedan pažnje bio stil kojim su teroristi formulirali svoje zahtjeve. Više puta je rekao »tako govori država«. Drskost (traženja) suvereniteta jednakog državi mu se dakle činila »poantom događaja«; »To mu je ... jako imponiralo; te kukavičke države koje samo urlaju od straha, a onda dođu teroristi i kažu: 'Mi zahtijevamo: 1, 2, 3.' — To je bila država.«²⁰

Tautološki značaj određenja političkog prema intenzitetu razlučenja prijatelj-neprijatelj — da se ishitrenim primanjem političke cjeline u odrednicu »neprijatelj« i državu, točnije: ono što je Carl Schmitt bio u stanju spoznati kao njena obilježja u svojoj definiciji pojma države, obuhvati tom definicijom, kako bi se iz nje odredila država — zapažen je već mnogo puta.²¹ »Političko« je, primjereno određenju koje daje Carl Schmitt, još uvijek isključivo ono što može prisvajati i nametnuti značaj i obilježja koja »država« pokazuje prema pojmu koji Carl Schmitt o njoj ima iz tradicije njemačke znanosti o državnom pravu.

Sveobuhvatna identifikacija s političkim koja u velikoj mjeri karakterizira taj pojam države, monopol na politiku²² treba biti spašen prevladavanjem epohe državnosti koja je sada, kako se čini, na izmaku.²³ Kada Carl Schmitt u prvoj rečenici »Pojma političkog« (»Pojam države pretpostavlja pojam političkog«)²⁴ očigledno izvrće stvari, tada to čini samo zato da se značaja i obilježja državnosti, koji su mu poznati iz njegova pojma države, za određenje političkog ne bi morao odreći ni onda kad se pojave »novi subjekti.«²⁵

Sažetak: građa od koje Carl Schmitt oblikuje svoj pojam političkog — ratoborno-neprijateljski orijentirana, tj. voljna²⁶ jedinica, politički monopol, intenzivnost odnosa — sva potječe od shvaćanja države u njemačkoj znanosti o državnom pravu. Političan je onaj koji djeluje onako kako je država mogla djelovati dok je još bila država. Carl Schmitt odvaja državna obilježja od

²⁰ Kako iznosi K. Gründer, a potvrđuje Ch. Meier: *Complexio*, str. 396. Ovdje je i ključ za čitanje kasnije rasprave: »Teorija o partizanima, usputna primjedba uz pojam političkog«, Berlin 1963.

²¹ Najjasnije kod H. Hellera: »Politička demokracija i homogenost društva« (1928), sada u: H. H., *Sabrani tekstovi*, 2. sv. Leiden 1971, S. 425: »Schmittova se diferencijacija prijatelja i neprijatelja vrsti u krugu«. Nadalje: Ch. Meier, u: *Complexio*, str. 545.

²² To je jasno formulirao G. Jellinek (vidi prim. 11): »Političko« znači »državno«. U pojmu političkog (sic!) je već bio mišljen pojam države (str. 180). Taj se politički monopol države različito izražava u kulturnoj percepciji u Njemačkoj: »Političko se može shvatiti tek iz (pojma) države«: U. Scheuner, »Bit države i pojam političkog«, u: *Državni ustav i crkveni poredak*, jubilarno izdanje R. Smend, Tübingen 1962, str. 253.

²³ Vidi prim. 8.

²⁴ Vidi prim. 3.

²⁵ Ipak su se partijska klasna borba u Savezu sovjetskih socijalističkih republika i partizanska trupa u Narodnoj republici Kini učvrstile državno i kao država!

²⁶ Taj moment obilježava trajno kategorijalno određenje države s pozicija vlasti u nauci o državnom pravu: »Vladati znači ... posjedovati sposobnost da se pod svaku cijenu nametne vlastita volja (u nadmetanju s nekim drugim). Međutim, tu moć bezuvjetnog postizanja vlastitog cilja ima samo država« (G. Jellinek, *Opća nauka o državi* (kao prim. 11), str. 180).

institucije i time ih stavlja na raspolaganje svim subjektima koji se njima žele i mogu služiti, pa bili oni partizani ili teroristi. To je ponovno primjer začuđujuće fungibilnosti koja je svojstvena Schmittovim pojmovima i koja se može primijeniti i na pojmove kojima bi se Carl Schmitt vrlo nevoljko priklonio.

Zaključak je u svakom slučaju ovakav: »Grupiranje prijatelj-neprijatelj je . . . doduše ekstremna, ali zbog toga ne i najpolitičnija, mogućnost asocijacije i disocijacije . . . Mora se osporiti . . . uloga razlikovanja između prijatelja i neprijatelja za određenje političkog uopće . . . i to s obzirom na činjenicu da je pojam neprijatelja u najširim (sic!) dijelovima politike beznačajan, čak ne igra ulogu ni kao orijentir prema kojem se na kraju određuje politika.«²⁷

II.

Puno se značenje Schmittove definicije dá odrediti tek nakon daljnjeg rasvjetljavanja pojma države koji joj leži u osnovi i krize u koju je zapao. Tek kada dođe do toga, ono se neće očitovati kao puka pojmovna nepostojanost, već kao izraz kriznog dvoumljenja u koje je zapala vladajuća apercepcija. Tek bi se zatim moglo prosuditi je li misao Carla Schmitta — a time i ta apercepcija — mogla pridonijeti razrješenju krize ili je, štoviše, dala obol njenu izbijanju i tako dovela do sloma cjelokupne apercepcije koja leži u osnovi tog koncepta.

U ovom je kontekstu neophodan prikaz uloge koju su nauka o državnom pravu i uopće (pravna, jer postoji i filozofska) opća nauka o državi igrale u stvaranju i formuliranju političke apercepcije u njemačkom kulturnom krugu. Kao prvo: opća je nauka ili znanost o državi osebujnost njemačke političke misli i unutar nje razvijene političke apercepcije.²⁸ Kao i u svim ostalim granama politike — uz pravnu su nauku/znanost o državi najvažnije politička filozofija i kameralistička znanost o policiji — u središtu je ove discipline kategorija — pojam i fenomen — države. Ta disciplina obuhvaća državu u njenoj pravnoj kvaliteti, kao pravnu državu, ne samo zbog toga što je to pravna disciplina, već zato što se država prvenstveno i općenito ostvaruje i apercipira u kvaliteti u kojoj od svojih podanikâ može zahtijevati pokoravanje svojim pravnim propisima. Ta je apercepcija fenomena države, u suprotnosti s npr. anglo-američkim konceptom *government of law, not of men*²⁹ od početka i neprestano određena kategorijom vlasti.

Od sredine 19. stoljeća jedna specifična varijanta te discipline stiče primat ne samo među pravnim disciplinama, već i s obzirom na dominantnu političku apercepciju uopće: pravno-državnopravni formalistički normativni pozitivizam P. Labanda i C. F. von Gerbera, izgrađen na starijim temeljima. Michael Stolleis jezgrovito formulira razloge tog uspona: »Novi je pravac imao

²⁷ Ch. Meier, u: *Complexio*, str. 546.

²⁸ Upućujem na poglavlje »Tip političke misli u njemačkom kulturnom krugu« u mojoj knjizi: *Utemeljenje filozofske teorije političkog*, Würzburg 1987, str. 100. Vrlo je korisno pročitati: M. Stolleis, *Povijest javnog prava u Njemačkoj*, 1. sv. Državna publicistika i znanost o policiji 1600—1800, München 1988.

²⁹ Uz razlikovanje pravne države i *government of law*: M. Kriele, *Uvod u nauku o državi, Povijesni temelji legitimnosti demokratske ustavne države*, Reinbek kod Hamburga, 1975, str. 109.

trostruku korist za sebe — udovoljavanje glavnoj pozitivističkoj struji toga vremena, opravdavanje pred imperijalizmom i mogućnost dobivanja etikete 'znanstven'.³⁰

Ta disciplina i njezini koncepti, prije svega njezin pojam države, realno politički smjenjuju sve idealistički obilježene koncepte: radi se o najvišem izrazu te realno političke apercepcije u njemačkom kulturnom krugu.³¹ To se jasno pokazuje na pojmu države, koji dolazi do izražaja u okviru znanosti o državnom pravu. On je općenito određen kategorijom vlasti. »Pravna priroda državne vlasti, dakle (sic!) moći države (zasniva se) na pojmu vladanja.«³² Smisao te formule koja vrijedi za sveukupan formalistički normativni pozitivizam jest u shvaćanju pravnog djelovanja države kao djelovanja s pozicija vlasti, a jednako tako i obrnuto; u toj identifikaciji treba gledati bit države. Pravno djelovanje nije moment djelatnosti države, već ono u svom recipročnom identitetu s djelatnošću vladanja tvori jezgru državne aktivnosti, a to znači da je sama država, ova država, »ličnost koja . . . vlada, djeluje, ima prava.«³³ Taj pojam države sadrži dva usko povezana, zapravo identična momenta: 1. Sva je djelatnost vladanja, u čijem središtu postoji aktivnost države, normativno legitimirana, jer se očituje kao njezino pravno djelovanje (to je takozvani »fakticitet normativnog«, u čemu se ujedno sastoji i njegova pozitivnost)³⁴; i 2. Samo je i isključivo država primjereno svom pojmu vršilac i agent, realan personalni subjekt vladajuće pravne aktivnosti i pravne (normativne i

³⁰ Znanost i učenje o upravi 1866—1914, u: *Uprava* (upravljanje) 15 (1982), str. 48. »Gerber-Labandov pozitivizam je i sâm bio povezan s političkim priklanjanjem Bismarckovu ustavnom kompromisu, pa čak i indirektan proizvod te političke situacije« (str. 50).

³¹ Vidi odlomak »Politika III 7« (E. Vollrath) u: *Historijski rječnik filozofije*, sv. 7 (u tisku). Usput rečeno, naslov »Nauka o državnom pravu« nije namijenjen isticanju nekog posebnog aspekta opće nauke o državi, već treba predstavljati njezinu pravu jezgru: vidi potvrde u opaskama koje slijede.

³² C. F. von Gerber, »O djeljivosti njemačkih državnih područja, u *Časopisu za njemačko državno pravo i povijest njemačkog ustava*, izd. v. L. K. Aegidi, 1 (1867), str. 9; ili: »Pravno je očitovanje državne moći vladavina«, u: *Osnove sistema njemačkog državnog prava*, 3/Leipzig 1880, str. 22. Nadalje vidi prim. 26.

³³ E. Albrecht, *Recenzija Maurenbrecherovih Osnovnih principa suvremenog njemačkog državnog prava*, u izdanju Göttingische Gelehrte Anzeigen 1837, str. 1489. i 1508, ND Darmstadt 1962, str. 1492. To je tekst u kojem je po prvi put izrečeno ovo specifično oštro shvaćanje države. C. F. von Gerber je bio Albrechtov učenik.

³⁴ »Preobrazba u prvo vrijeme čisto faktične moći države u pravnu uvijek se zbiva kroz predodžbu da je to faktično normativne naravi, da treba biti tako kako jest« (G. Jellinek, *Opća nauka o državi* (vidi prim. 11, str. 342). To je zbivanje prikazano ovako: »Naredbe svećeničkih i državnih autoriteta prvo se izvršavaju, bilo to iz straha ili iz nekog drugog motiva, a iz tog se razvija predodžba da je ta naredba koja se često ponavlja, odijeljena od svog izvora, snagom svoje unutarnje, obavezujuće moći ono što apsolutno treba slijediti, dakle moralna norma« (Ibid., str. 338). Kod Maxa Webera to zvuči ovako: »Pod 'vlašću' treba podrazumijevati činjenično stanje da obznanjena želja ('naredba') 'vladajućeg' ili 'vladajućih' želi utjecati i uistinu utječe na djelovanje drugih 'podanika' ili 'podanikâ', da to djelovanje u jednoj socijalnoj relevantnoj mjeri teče tako kao da su (potcrtao autor) podanici sadržaj te naredbe radi nje same učinili maksimum svog djelovanja.« (»Pokornost«) (*Privreda i društvo, osnove jedne sociologije razumijevanja*, izd. J. Winckelmann, 5/Tübingen 1972, str. 544). Očita je sukladnost kategorija Maxa Webera s ovdje prezentiranim tipom shvaćanja države.

normirajuće) djelatnosti vladanja. Negativno formulirano: nije mišljenja nikakva reprezentativna akcija posredovanja; ta država ne predstavlja nikog osim same sebe i nitko je ne predstavlja: ona *jest*. U tom je apsolutnom i apstraktnom konceptu države postignut najviši izraz realnopolitičke apercepcije u njemačkom kulturnom krugu; funkcija je formalističkog normativnog pozitivizma tu realnopolitičku apercepciju staviti na raspolaganje realnim snagama, »powers that be«, da njezina legitimacija vladavine (zakonsko pravo vladavine) ostane netaknuto.

Međutim, taj se koncept države, utemeljen u kategoriji vlasti, koji je trebao služiti afirmiranju i ostvarenju zamisli realnopolitičke apercepcije, zbiljski i u svojoj realnosti pravno uopće nije mogao prikazati. Ali, upravo je to bila hipoteza koja leži u osnovi državnopravnog formalističkog normativnog pozitivizma i predstavlja njegovu najvažniju argumentaciju. Ako je vladavina države u kojoj bi bit trebala biti u centralizmu u navedenom smislu »pravno« određena, onda se mora moći spoznati i prezentirati pravnim sredstvima, dakle *jurističkom metodom*.³⁵

Ta juristička metoda, koja za spoznaju predmeta svog tematskog polja, dakle prije svega za »državu«, prisvaja ekskluzivnost, doseže pravne institucije ipak samo kao »samostalne pojmove egzistencije«, kao »logičke individualnosti, pravna bića«,³⁶ tj. uopće ne u njihovoj voljnoj realnosti, dakle s pozicija vlasti, a shodno tome ne realno, već upravo samo »formalno.«³⁷ Takvu je karakterizaciju njezin autor, C. F. von Gerber, (jedan od utemeljitelja formalnog pravnog pozitivizma, zamislio kao odliku koja bi pravnoj nauci o državnom pravu i njezinoj metodi trebala pribaviti monopol tumačenja. Georg Jellinek, tvorac tog obrazloženja, izričito ustraje u primatu jurističke metode kad su u pitanju pravne institucije, dakle i institucija »država.«³⁸ Međutim, za Jellineka se u pravnim normama, pa prema tome i u normativnoj kvaliteti države ne izražava realan bitak, već ono što bi trebalo biti, a primjereno ovoj fundamentalnoj diferencijaciji on socijalnu nauku o državi razlikuje od (pravne) nauke o državnom pravu (a zatim obje od »politike«). »Prva ima za sadržaj predmetnu, povijesnu i (ne baš sasvim točno nazvanu) prirodnu bit države, a druga naprotiv pravne norme koje bi u onom realnom bitku *trebale* doći do

³⁵ Uz razumijevanje metoda državnopravnog formalističkog normativnog pozitivizma: W. Wilhelm, *O jurističkoj metodološkoj nauci u 19. stoljeću, Porijeklo metodološke nauke Paula Labanda u znanosti o privatnom pravu*, Frankfurt/Main 1938; E. W. Böckenförde, *Zakon i zakonodavna vlast, Od početka njemačke nauke o državnom pravu do vrhunca državnopravnog pozitivizma*, Berlin 1958; P. von Oertzen, *Društvena funkcija državnopravnog pozitivizma, znanstveno-sociološka studija o genezi formalističkog pozitivizma u njemačkoj znanosti o državnom pravu*, Frankfurt/Main 1974.

³⁶ C. F. von Gerber, *Sabrane pravne rasprave*, Jena 1872, str. 58 (potertao autor).

³⁷ Protiv teze koju je postavio P. Laband, prema kojoj se državnopravna normativnost realno može protumačiti sredstvima (pravne) logike (Državno pravo njemačkog carstva, Tübingen 1876, str. 17.) usmjerena je primjedba G. Jellineka: »Isključivo formalnom logikom . . . lako se dolazi do crtanja državnopravnih slika kojima u realnom svijetu ne odgovara ništa (potertao autor)« (*Opća nauka o državi* (kao pod 11, str. 17).

³⁸ »Dogmatski se sadržaj pravnih normi može ostvariti samo kroz vještinu apstrakcije iz pravnih pojava i dedukciju iz pronađenih normi kojima se bave isključivo pravnici (potertao autor) (*Opća nauka o državi* kao pod 11, str. 51).

izražaja. Te norme nisu bez daljnega ono *zbiljsko*, već nešto što treba ostvariti neprestanim ljudskim djelovanjem.³⁹ Ali, ako je to slučaj, tada to znači slijedeće: formalistički normativni pozitivizam određen za prodor *realnopolitičke* apercepcije *ne* može doseći i dokazati realnost najviše normativne instance »države«. Time je monopol nauke o državnom pravu na političku interpretaciju na neki način osporen, a u svakom slučaju ugrožen. Nauka o državnom pravu iz doba Vajmarske Republike »naslijedila« je ovu nedoumicu koja se pokazuje u prikaznoj problematici. Ona se cijepa na dva krila, formalističko-pozitivističke normativiste (glavni predstavnik: Hans Kelsen) i antinormativiste (unutar kojih su očita razna razmimoilaženja).⁴⁰

III.

Očigledno je da misao Carla Schmitta pripada antinormativističkom pravcu njemačke nauke o državnom pravu. Doduše, karakterizacija tog pravca kao antinormativističkog još je nedovoljno precizna. On je u cjelini obilježen prijelazom s (formalno-) jurističkog na metajuristički način razmatranja. On se kod vodećih predstavnika antinormativističkog pravca pojavljuje kao sociološko razmišljanje, jer je Georg Jellinek zbilju (»bitak«) onoga što je sadržano u shvaćanju države u nauci o državnom pravu povjerio socijalno nauci o državi.⁴¹ Ono što antinormativistički pravac zapravo osporava zato je manje normativnost državnog subjekta kao takva, a više izvođenje te kvalitete iz jurističko-pozitivističkog formalizma, jer on je bio taj koji je odveo u irealno. Svi predstavnici antinormativističkog/antiformalističkog načina razmišljanja to irealno pokušavaju prevladati metajuristički-sociološki. Doduše, to se kod pripadnika tog pravca zbiva na sasvim različite načine.⁴² Borba protiv forma-

³⁹ Ibid., str. 30. (Potertao autor). Zacijelo je jasno odakle potječe poznato razlikovanje »bitak—trebanje«. Gdje god ležali duhovnopovijesni začeci (obično se navodi David Hume: *Treatise on Human Nature*, izd. L. A. Selby-Bigge, Book III, Part I, Sect. I, str. 455), ono postaje štetno tek u trenutku u kom se realnost slijeđenja trebanja, koja polazi od normativne kvalitete države i njezina pojma koji je konstruirala njemačka nauka o državnom pravu, stavlja na kocku.

⁴⁰ K. Sontheimer, »Politička znanost i nauka o državnom pravu«, sada u: H. Schneider (izd.), *Zadaca i samoshvaćanje političke znanosti*, Darmstadt 1967, pos. str. 407. Pitanje je može li se održati tvrdnja: »30. siječanj je postao posljednji znak upozorenja na opasnost pozitivističko-formalističke nauke o državnom pravu« (ibid. str. 395). J. Lege, »Nove metodičke pozicije u nauci o državnom pravu i njeno samoviđenje«, r: E. W. Böckenförde (izd.), *Državno pravo i nauka o državnom pravu u Trećem Reichu*, Heidelberg 1985, pos. str. 39. Najgorljiviji zagovornici nacional-socijalističke »pravne« teorije potječu, poput Carla Schmitta, iz redova antinormativista. Da to nikako nije bilo iz nužde, pokazuje već i primjer Hermanna Hellera: bilo je i drugih mogućnosti osim nacionalsocijalističke!

⁴¹ Vidi prim. 39.

⁴² Carl Schmitt, *Politička teologija, četiri poglavlja učenja o suverenitetu*, Helle-rau 1922, 4/Berlin 1985, str. 58. (»Sociologija pojmova koja je ovdje predložena«); H. Heller, »Križa nauke o državi«, u: *Sabrana djela*, sv. 2, Leiden 1970, str. 3; uz Maxa Webera: epitaf G. Jellineku, u: Marianne Weber, *Max Weber, jedna slika svijeta*, 3/Tübingen 1984, str. 484. H. Kelsen sa stanovišta normativistâ odgovara na ovo sociologiziranje nauke o državnom pravu: Sociološki i pravni pojam države, 1922, 2/1928.

lističkog normativizma od početka do kraja prožima misao Carla Schmitta. U ranoj (1912), premalo cijenjenoj raspravi »Zakon i presuda« on odmah zahvaća u tu problematiku. Osnovno je pitanje: »Kada je odluka suca ispravna?« Ono je ovako precizirano: »Koji normativni (sic!) princip leži u osnovi moderne sudske prakse?«⁴³ Taj se princip ne može izvesti iz neke apstraktne i formalne norme (»iz eteričnog područja pojmova«); u jednako je maloj mjeri sadržan u empirijskim činjenicama kao takvim (»Iz onoga što se događa sigurno se ne dâ izvesti ono što se treba dogoditi«).⁴⁴ Rješenje koje Carl Schmitt predlaže u tom tekstu (»Sudačka je odluka ispravna ukoliko se može pretpostaviti da bi neki drugi sudac donio jednaku presudu. 'Neki drugi sudac' ovdje ima značenje empirijskog tipa modernog obrazovanog pravnika«)⁴⁵ sadrži ideju o pravnoj i jurisdikcijskoj zajednici koja bi, uzeta kao princip posredovanja između pojedinačne realnosti (»bitka«) i njezine normativne regulacije (»trebanja«) mogla dovesti do liberalističke pozicije.⁴⁶ Čak i pluralizam prijeteci podiže glavu!

Doduše: Na jednoj bi takvoj poziciji normativna kvaliteta države ipak na jedan ili drugi način bila spojena ili čak čvrsto vezana za spremnost na pristanak ili konsenzus sudionikâ (to je ona racionalnost političkog koja je izrečena u osnovnom načelu angloameričke političke misli: all governments rest on opinion).⁴⁷ Isto se pojavljuje u svakoj metajurističko-sociološkoj analizi. Kod Hermanna Hellera je to očito.⁴⁸ Čak se ni kod jednog tako etastički orijentiranog mislioca poput Maxa Webera takav zaključak ne može sasvim zanijekati, jer čak i njegov ekstremno realnopolitički pojam vlasti određen kategorijom vlasti (»Vlast treba značiti šansu da neka naredba određenog sadržaja kod određenih osoba izazove pokoravanje«)⁴⁹ u trenutku »šanse«, koji može biti i promašen, sadrži element privole koji ne može biti iznuđen. Doduše,

⁴³ Zakon i presuda, Istraživanje uz problem pravničke prakse, 2/München 1969, str. 1. Istraživanje je, kao što je već bio slučaj i s disertacijom (»O krivnji i vrstama krivnje«, »Jedno terminološko razlikovanje«, Breslau (Wrocław) 1910), orijentirano na fenomene (s područja) krivičnog prava. Da ta problematika također — jer dotiče općenit odnos (formalne) cjeline i (realne) pojedinosti — ima državopravnu relevantnost, naglašava Carl Schmitt u predgovoru 2. izdanju 1969. M. Nicoletti, »Izvori 'Političke teologije' Carla Schmitta« (u: *Complexio*, str. 109), s pravom u ovom kratkom tekstu vidi osobito povoljan pristup središnjim pojmovima misli Carla Schmitta.

⁴⁴ Oba citata: *ibid.*, str. 3; posljednji je citat Schmittov sažetak (Schmittova verzija) razlučivanja bitak—trebanje.

⁴⁵ *Ibid.*, str. 71.

⁴⁶ Zašto se Carl Schmitt ovdje može pozivati na Montesquieua, praoca liberalizma: *ibid.*, str. 46; vidi također: M. Stolleis, »Carl Schmitt«, u: M. Sattler (izd.), *Pravo i država, Njemačka nauka o državnom pravu u 19. i 20. stoljeću*, München 1972, str. 128.

⁴⁷ ... »That all governments rest on opinion« vidi u: *Social Research*, Vol. 43/1 (1976), str. 46.

⁴⁸ Vidi tekst citiran u prim. 42.

⁴⁹ Privreda i društvo (kao u 34), str. 28.

Max Weber zbog dominantnog utemeljenja svoje sociologije na kategoriji vlasti propušta učiniti taj element politički konstitutivnim.⁵⁰

Carl Schmitt se usteže od bilo kakva koraka u tom smjeru. On traga za jednom empirijsko-egzistencijalnom instancom koja kao takva može zahtijevati i ishoditi bespogovorno pokoravanje za svoje norme — za instancom koja time što *jest* također već i (normativno) *vrijedi*, za instancom koja *ne* ovisi o privoli i konsenzusu. U njemačkoj je znanosti o državnom pravu država bila *mišljenja* kao takva instanca, ali fikcionalnost te samo (za)mišljenje države postala je očita: u *istoj disciplini* koja ju je tako (za)mislila! Ta je fikcionalnost mogla biti prevladana samo ako nije trebala biti utemeljena u društvenoj stvarnosti ili strukturno povezana s njom, ako se mogla dokazati neka postojeća instanca s obilježjima ustanove koja je sociološki realno dokazivala realnost samo mišljenog pojma države u jednoj, kako je Carl Schmitt naziva, »sociologiji pojmova.«⁵¹

Dok su drugi antinormativisti metajurističko-sociološkim načinom promatranja puku formalnost, tj. nerealnost državne normativnosti pokušali prevladavati relacijom ili čak povezivanjem s društvenim i kulturnim realnostima, kod Carla Schmitta stvari stoje sasvim drugačije. Njegova je »sociologija pojmova« »politička teologija«: »Uz nju ide i to da . . . se pronalazi krajnja, radikalno sistematična struktura i ta se pojmovna struktura uspoređuje s pojmovnim promišljanjem društvene strukture jedne određene epohe. Da li je idealno u toj radikalnoj pojmovnosti ovdje odraz društvene stvarnosti ili se ona shvaća kao posljedica određenog načina razmišljanja, a uslijed toga i djelovanja, ovdje ne ulazi u razmatranje . . . (Dio je) sociologije (jednog takvog pojma) i pokazivanje da je . . . jurističko oblikovanje povijesno-političke stvarnosti moglo pronaći jedan pojam čija se struktura podudarala sa strukturom metafizičkih pojmova . . . Pretpostavka je za takvu vrstu sociologije pravnih pojmova dakle radikalna pojmovnost (apstraktnost), to znači konzekvencija dotjerana sve do metafizičkog i teološkog. Metafizička slika koju određena epoha stvara o svijetu posjeduje istovjetnu strukturu kao ono što je bez daljnega razumljivo kao oblik njene političke organizacije.«⁵²

Traga se za političko-povijesnom stvarnošću čije se shvaćanje (»pojam« koji ona ima o samoj sebi) ne odražava ili odslikava u njoj [(jer to bi navelo na pitanje o primatu elemenata za koje Carl Schmitt kaže: »ne . . . dolazi u obzir« (»nije predmet razmišljanja, razmatranja«)], već je oblik njene organizacije identičan njenom samorazumijevanju i pojmu. To je slučaj s institucijom koja posjeduje »političku formu«, skup onih obilježja kojima država, prema shvaćanju njemačke znanosti o državnom pravu, treba dokazati svoju normativnu kvalifikaciju bez obzira na društvene ili kulturne uvjetovanosti koje toj insti-

⁵⁰ To kod Maxa Webera (i dr.) rezultira time da demokratsku legitimnost mora odrediti fiktionalno-antiautoritativno: »Pri sve većoj racionalizaciji (pri čemu je »racionalizacija« definirana rastom, E. V.) društvenih odnosa jasno je da je to priznavanje (moći »naredbe« »vladajućih«, E. V.) shvaćeno kao uzrok, a ne posljedica legitimnosti« (Privreda i društvo (kao pod 34), str. 156). To je proces koji se kod G. Jellineka pojavljuje kao »Normativnost faktičnog«: vidi uz to Jellinekov citat u prim. 34.

⁵¹ *Politička teologija* (kao pod 42), str. 58.

⁵² *Ibid.*, str. 59.

tuciji nisu potrebne za konstituiranje njena značaja kao institucije, ukratko: institucija (koja egzistira) u ovom svijetu, ali nije *njegova* (ne pripada mu). Dokazivanje postojanja jedne takve institucije »sociološki« bi opravdalo to da pojam države koji je izmislila njemačka znanost o državnom pravu ne mora biti smatran pukom fikcijom i nečim irealnim, već da u svom oslobađanju od svake ovisnosti o društvenom ili (političko-)kulturnom posredovanju »po sebi« realno postoji i u tom realnom postojanju može zahtijevati i postići apsolutnu valjanost za svoje norme.

Sociološki je model — ili bolje rečeno: jedini primjer — jedne takve realne institucije (rimo)katolička crkva, »rimski katolicizam«, što predstavlja omiljenu formulaciju Carla Schmitta. Ona realno postojeći pokazuje »političku formu« i njena se egzistencija sastoji u potpunoj prisutnosti one normativne kvalitete koju bi morala iskazivati svaka druga institucija da bi mogla istupati kao suverena (tj. kao državna = politička) institucija. Crkva je institucija svetog (sa »celibatskom birokracijom«)⁵⁸ koja ne ovisi o spremnosti na pristanak (odobranje) ni o bilo kakvom konsenzusu njenih pripadnika koji je potrebno postići. Ona to u najmanju ruku predstavlja kad je — ili to ona čini sama — shvaćaju i tumače isključivo juristički (pomoću pravnih kategorija). U tom shvaćanju i tumačenju (rimokatolička) crkva odlučuje isključivo sama, nepogrešivo i bez pogovora — nepokolebljivo, »pravilno«, i to samo na osnovi činjenice da ona odlučuje i da je instanca koja donosi odluke. To se sve odvija na principu pravno fiksirane reprezentacije identiteta: oficijelni papa na identičan način predstavlja Sv. Petra koji predstavlja crkvu kao *corpus mysticum* reprezentira Krista koji je kao sin Božji identičan s Bogom. Carl Schmitt združuje obilježja državnosti (»političku formu«) sa svetom institucijom »crkve«, jer se njena apstraktna apsolutnost pojmovno ne bi mogla spasiti ako joj se ne bi mogla pripisati nikakva realnost. On, doduše, u teološkoj »sociologiji pojmova« »spašava« realnost jedne takve institucije, ali je cijena toga sakraliziranje državnopravno shvaćenih obilježja koja se time mogu odvojiti od konkretne institucije »države«, jer nijedna od tih institucija ne može egzistirati kao sakralna — ili na principu čiste reprezentacije identiteta, kao što se može dokazati na primjeru (katoličke) crkve. Carl Schmitt zato mora pružiti dokaz za mogućnost postojanja države primjereno čisto sakralnoj reprezentaciji identiteta.

Isključivo pravno tumačenje »političke forme« rimskog katolicizma Carl Schmitt dosljedno prenosi na državu. To je ono što on naziva »političkom teologijom«. Ta »politička teologija« u okviru »sociologije pojmova« — tj. sociologije jednog *jedinog* pojma — ima zadatak da dokaže realnost onog pojma države koji je normativističko-formalistička nauka o državnom pravu uvijek samo mislila, pojma države »po sebi«, tj. bez ikakva elementa odobravanja, priznavanja ili konsenzusa. Prenošenje tih struktura na državu — ali ujedno moramo misliti i na to da one svoje postojanje duguju prenošenju jurističko-državnopravnih koncepata na društvenu instituciju »rimskog katolicizma« — nalazi se ovako formulirano: »Pojam države dobiva . . . za pravo upravo analognu poziciju onoj koju pojam Boga, koji izvire iz nužnosti ostvarenja

⁵⁸ Rimski katolicizam i politička forma, Hallerau 1923, str. 8.

čudorednog u realnom svijetu, zauzima u etici.⁵⁴ To je očigledno prethodnica formulacije: »Svi su značenjem bremeniti pojmovi moderne nauke o državi sekularizirani teološki pojmovi.«⁵⁵ Oni to jesu zato što su teološki pojmovi kod i za Carla Schmitta osobno shvaćeni i tumačeni isključivo u državnopravnoj interpretaciji. On to tako čini kako bi za državu »po sebi« postulirao one karakteristike koje je čine uistinu apsolutnom, tj. nezavisnom od onih koji je ipak, na bilo koji način, konstituiraju — njezine građane. »Vrijednost države leži u tome što donosi odluku, a vrijednost crkve u tome što predstavlja posljednju neopozivu odluku. Nepogrešivost je za njega bit neopozive odluke, a nepogrešivost je duhovnog poretka identična suverenosti državnog; obje su riječi, nepogrešivost i suverenitet, »parfaitement synonymes.«⁵⁷

Kad Carl Schmitt katoličku crkvu interpretira pravno-institucionalno, on joj pridružuje ona obilježja koja država pokazuje primjereno pojmu koji njemačka nauka o državi o njoj ima. Sada, međutim, taj pojam o državi više nije samo formalan i prazan, već ono što je u njemu sadržano stvarno postoji ili može postojati na taj način ako država odluči egzistirati primjereno tom svom pojmu, jer postoji institucija koja sve te karakteristike i obilježja pokazuje kroz stvarno postojanje. Ali, ako se neka (druga) realno postojeća institucija usteže od prezentacije tih karakteristika i obilježja u čistom ozbiljenju, onda ona time gubi pravo na kvalifikaciju države.

Cijelu tu konstrukciju zastupa shvaćanje reprezentacije kod Carla Schmitta — on je shvaća kao reprezentaciju identiteta, »egzistencijalno.« Crkva posjeduje »moć reprezentacije«,⁵⁸ a to Carl Schmitt ne shvaća doduše u isključivom, ali prvenstveno u pravno-državnopravnom smislu (a pored toga i u estetskom i povijesno-teleološkom, koji su opet povezani s državnopravnim) kao identitetno-egzistencijalnu reprezentaciju. »Reprezentirati može samo neka osoba ili ideja, koja se također, čim biva predstavljena, personalizira . . . Reprezentacija daje osobi reprezentanta oseban dignitet, jer reprezentant neke visoke vrijednosti ne može biti bezvrijedan.«⁵⁹ To se u slučaju crkve i države zbiva na jednak način, a dignitet koji stvara njezina reprezentacija jest dignitet javnosti i publiciteta, tj. političkog.

⁵⁴ *Vrijednost države i značenje pojedinca*, Tubingen 1914, 2/Hellerau 1917, str. 55.

⁵⁵ *Politička teologija* (kao pod 42), str. 49.

⁵⁶ Ne trebam ovdje provjeravati da li je ta interpretacija adekvatna i za samo-shvaćanje rimokatoličke crkve. *Dictatus papae* Gregora VII (1075.) utvrđuje: *Quod sententia illius (scilicet: papae, E. V.) a nullo debeat retractari et ipse omnium solus retractare possit* (reč. XVIII); *Quod a nemine ipse iudicari possit* (reč. XVIII). Ta se kompetencija argumentira pozivanjem na apostola Petra: *Quod Romanus pontifex, si canonice fuerit ordinatus, meritis beati Petrus indubitanter efficitur sanctus* (reč. XXII: *Izabrani izvori njemačke povijesti srednjeg vijeka* (izdanje u spomen Freiherra von Stein), sv. XIIa, Darmstadt 1978, str. 150). Može se očekivati da pored papalističko-institucionalnog tumačenja postoji i konsenzualno, koje je *consensus fidelium* integriralo u svoj pojam crkve: E. W. Kempf, »Primacijalna i episkopalno-sinodalna struktura crkve prije gregorijanske reforme«, u: *Archivum historiae pontificiae* 16 (1978), str. 27; G. Kretschmer, »Koncili Stare crkve«, u: *Ekumenski koncil kršćanstva*, izd. H. J. Margull, Stuttgart 1961, str. 13.

⁵⁷ *Politička teologija* (kao pod 42), str. 71.

⁵⁸ *Politička teologija* (kao pod 42), str. 31; Rimski katolicizam (kao pod 53), str. 26.

⁵⁹ *Rimski katolicizam* (kao pod 53), str. 29.

U svojoj »nauci o ustavu« Carl Schmitt postulira »odlučujuću suprotnost identiteta i reprezentacije« kao oblikâ u kojima se može ostvariti političko.⁶⁰ Ali, reprezentacija je kao nešto egzistencijalno — sve dok duhovnom postojanju pribavlja realno-suvremenu egzistenciju — shema određenja kategorijom identiteta. »Reprezentacija nije normativan proces, postupak ni procedura,⁶¹ već nešto egzistencijalno. Reprezentacija znači učiniti nevidljiv bitak vidljivim i prezentnim kroz javno (prisutan) bitak«,⁶² kao što je to po Carlu Schmittu slučaj kod rimskog katolicizma. Ta je reprezentativna paradigma identiteta u »sociologiji pojmova« u službi iskazivanja realne egzistencije apstraktne države »po sebi«. (Polazeći) od tog reprezentativnog shvaćanja identiteta, tvorevine čiji je oblik određen principima koji leže u osnovi tog shvaćanja — katolička crkva i »država« — zaista nastupaju s isključivim pravom na političku formu, a posljedica je, naravno, da se samo tim tvorevinama mora priznati monopol na politiku. Ako sasvim izuzmemo činjenicu da država koja se zasniva na reprezentativnoj strukturi identiteta, a i pojam o njoj, apsolutno stoje u službi vrlo realnih snagâ koje bi svoje vršenje vlasti željele njome prikriti,⁶³ zaključak je taj, da se u unutrašnjosti države uopće ne nalazi politika, već samo policija.⁶⁴ Takvo je shvaćanje ne samo izvan realnosti — ono je i pojmovno neprihvatljivo.⁶⁵ To nadalje dovodi i do toga da sve veze građana s političkom cjelinom »države« i međusobno poprimaju nepolitički značaj. Jedna je od konzekvencija i ta da Carl Schmitt pravno-državni

⁶⁰ *Nauka o ustavu* (1928), 6/Berlin 1983, str. 204.

⁶¹ To je usmjereno protiv formalističkog normativizma kao i protehnički skraćenog shvaćanja reprezentacije. Zaziranje Carla Schmitta od svakog tehnicizma, za koje često nalazimo potvrde, pripada sakrivenom sloju njegove misli koji karakterizira kritika kulture. Na njega upućuje: E. Kennedy, »Politički ekspresionizam, Izvori pojma političkog u kulturnoj kritici i metafizici«, u: *Complexio*, str. 233. Konstelacija koja se očituje i u sklonosti Carla Schmitta prema pjesnicima poput Theodora Däublera, iziskuje daljnje tumačenje.

⁶² Učenje o ustavu (kao u prim. 60), str. 200. Reduciranje fenomena reprezentacije u političkom smislu na moment identiteta je ahistorično i nedopustivo: H. Hofmann, *Reprezentacija*, Studije o povijesti termina i pojma od antike do 19. stoljeća, Berlin 1974, Hanna F. Pitkin, *The Concept of Representation*, University of California Press 1987; *Representation (= Nomos X)*, J. Roland Pennock/J. W. Chapman (izd.), New York 1968; *O teoriji i povijesti reprezentacije i ustrojstva reprezentacije*, H. Rauch (izd.), Darmstadt 1968. Pojam reprezentacije određen identitetom postaje nužan za shvaćanje države koje leži u osnovi njemačke nauke o državnom pravu, prema kojem se država ukazuje kao univerzalna realna osoba.

⁶³ Vidi prim. 30.

⁶⁴ *Pojam političkog* (kao pod 3), str. 10.

⁶⁵ Ch. Meier, *Geneza političkog kod Grka*, Frankfurt/Main 1980, str. 34. »Također nije moguće priznati samo jedan sekundarni pojam »političkog« za unutrašnju politiku«. Nedoumice se pojačavaju ako se podsjeti na to da je pojam političkog, koji leži u osnovi angloameričkog tipa političke misli, upravo u sudjelovanju građana vidio političku kvalifikaciju. Klasičan dokaz: Sir John Fortescue određuje strukturu Engleske kao »regimen regale et politicum« (*De Laudibus Legum Anglie*, izd. S. B. Schrimmes, Cambridge 1942, passim), pri čemu »regale« označuje ono što u njemačkoj nauci o državnom pravu sačinjava kategorijalni moment vlasti, a »politice« »asent« građana (koji, doduše, još nisu univerzalno došli do takve kvalifikacije). Druhim riječima: Taj pojam političkog ne poznaje monopol države na politiku.

integralni dio ustava, tj. onaj sastavni dio prema kome država ne samo što posjeduje prava i u pravu je, već jamči prava za svoje građane, a time postaje i država »za nas«, izdvaja iz političke forme.⁶⁶

IV.

Carl Schmitt je zbog državno-pravno-teorijskog porijekla svoje misli (u prikazanom, vrlo specifičnom smislu koji je razvila njemačka nauka o državnom pravu) u nemogućnosti da prizna i uopće percipira neki oblik političkog bez reprezentacije identiteta. Iz toga proizlazi njegov konstantni antiliberalizam.⁶⁷ Doduše, liberalizam je u misli Carla Schmitta prije šifra: ona skriva — uostalom, i njemu sâmom — više nego što razotkriva. Zato Carl Schmitt pojmove označene tom riječju može odrediti samo »duhovno«, ne »realno-povijesno«, pa prema tome ni »politički.«⁶⁸ Ako se ta šifra razluči realnohistorijski,⁶⁹ tada se time misli na svaku političku formu koja nije određena egzistencijalno ni reprezentacijom identiteta, već se zasniva na diferencijalnom momentu reprezentacije ili ga supstancijalno integrira. To je ono što Carl Schmitt podrazumijeva pod »pluralizmom« i shodno svom shvaćanju politike i države mora diskvalificirati kao apolitičan oblik političkog. Do ove interpretacije dolazimo ako pogledamo Schmittovu formulu navodno ekskluzivnog antagonizma parlamentarizma (tj. »liberalizma-«) i demokracije koji sačinjava temelj rasprave o duhovno-povijesnoj poziciji parlamentarizma danas. Ta je formula ionako primjenljiva samo kad se političko obuhvatno identificira s državom, tj. prema središnjoj apercepciji političkog u njemačkom kulturnom krugu, koja je u nauci o državnom pravu ponovo našla svoj bitni izraz.⁷⁰ »Demokracija« se također može shvatiti (polazeći) od reprezentativne kategorije identiteta, tj. duhovno-povijesno, »u maniri Rousseaua«, a kod Carla Schmitta

⁶⁶ *Nauka o ustavu* (kao pod 60), str. 216: »Moderna mješavina građanskih (tj. apolitičnih, E. V.) i državno-pravnih principa s političkim (sic!) formalnim principima«. Isto vrijedi za diobu vlasti: »Reprezentacija je politički formalni princip, a razlikovanje vlasti (sic!) metoda primjene suprotnih formalnih principa u interesu građanske (tj. apolitične, E. V.) pravne države. Problem koji leži u povezanosti reprezentacije i diobe vlasti može se riješiti samo tako da se razlikuju oba integralna dijela modernog ustava i da se princip diobe vlasti izdvoji iz političke komponente ustava« (ibid., str. 213. potertao autor).

⁶⁷ K. Hansen/H. Lietzmann, *Carl Schmitt i kritika liberalizma*, Opladen 1988.

⁶⁸ *Duhovno-povijesni položaj suvremenog parlamentarizma* (1923), 6/Berlin 1985. Baš takvo, isključivo »duhovno-povijesno« promatranje može samo krivo protumačiti politički značaj liberalizma, jer ga percipira u skraćenom obliku.

⁶⁹ O jednom od temeljnih tekstova tog »liberalizma«, »Federalist Papers« (1786) koji važi za osnovni komentar političke kvalifikacije američkog ustava, Carl Schmitt kaže: »Američkim ustavima 18. stoljeća nedostaje prava ustavna teorija. Najvažniji povijesni izvor teorijske podloge tog ustava, *Federalist*, daje gotovo isključivo informacije o praktičnim pitanjima organizacije« (*Nauka o ustavu* (kao pod 60), str. 78.). O značenju prigovora pukog tehnicizma vidi prim. 61.

⁷⁰ Tu formulaciju također nalazimo kod Maxa Webera: Privreda i društvo (kao pod 34), str. 857. I antietatistička misao operira s tom formulom antagonizma između liberalizma/parlamentarizma i demokracije. Tako Karl Marx govori o »potpunoj razlici između liberalizma i demokracije« (*Njemačka ideologija*- MEW 3, str. 182). To ponovo dokazuje da se dijalektičkom negacijom ni u kom slučaju ne oslobađamo vlasti fundamentalnih koncepata koji su toliko ukorijenjeni u kulturi.

se to manifestira tako da polazi od teorema demokracije (koji se zasniva na identitetu vladara i podanika.⁷¹ »Demokraciju prati... nužno istovrsnost i kao drugo — ako je neophodno — uklanjanje ili uništavanje raznorodnog.«⁷² Samo na temelju identično-reprezentativnog tumačenja političkog moguće je takvo shvaćanje demokracije; u »liberalnom«, parlamentarnom modelu s reprezentacijom razlika nešto takvo nije moguće: »Podjela vlasti na tri dijela, sadržajno razlikovanje legislativne i egzekutivne vlasti, odbijanje ideje da se državna vlast može koncentrirati u jednoj točki; sve to uistinu sadrži suprotnost prema demokratskoj predstavi identiteta.«⁷³

Posljedica je demokratskog reprezentativnog modela identiteta to da »diktatura nije antonim demokracije« i da »je diktatura u jednako maloj mjeri odlučujuća suprotnost demokraciji kao što je demokracija diktaturi.«⁷⁴ Diktatura, vojna (vezana uz režim) kao i suverena, ne samo da prema Schmittovu shvaćanju države (na principu) reprezentacije identiteta ne predstavlja suprotnost »demokraciji«; ona je, štoviše, njezino dosljedno, »totalno« ozbiljenje. Ona je »totalna država«, država koja može donijeti i provesti »političko« razlikovanje prijatelja i neprijatelja, tj. svojim vlastitim postavkama može izdvojiti i uništiti heterogeno. »U tom je smislu — kako je već rečeno — svaka prava država totalna država.«⁷⁵ Ponovo se pokazuje (slijedeće): »Politički« je kriterij Carla Schmitta povezan s njegovim apstraktnim pojmom države »posebi« koji je lišen svake veze s onima koji je stvaraju, utemeljuju i nastoje očuvati.

Nasuprot tome, njegovo odbijanje, pa čak i neprijateljstvo prema svakom shvaćanju političkog koje nije određeno reprezentacijom identiteta, ostaje konstantna njegove političke misli. Ono kod njega pod imenom parlamentarizam, liberalizma i pluralizma nailazi na zgražanje. Za razliku od gore navedenog tipa, razlikovno-reprezentativni tip se ne odriče toga da određenju svog političkog značaja i svoje političke kvalitete pridruži i odnos svojih građana prema političkoj cjelini i međusobno, a to državu koja realno egzistira poštuje nastupanje s pozicija svete institucije.

⁷¹ Duhovno-povijesni položaj (kao pod 68): »Ja (Carl Schmitt, E. V.) ustrajem u definiciji demokracije kao identiteta vladajućih i podanika« (str. 19; razlikovanje »vlasti« i »vladavine« je ovdje irelevantno). Taj teorem identiteta i »desni« i »lijevi« smatraju klasičnim modelom demokracije. Je li to uistinu tako, analizira K. Graf Ballestrem: »Klasične teorije o demokraciji — stvarnost ili konstrukt?« U: Časopis o politici 35 (1988), str. 33. E. Fraenkel taj teorem identiteta naziva »vulgarno-demokratskom teorijom« (»Historijske negativne odrednice njemačkog parlamentarizma«, u: *Njemačka i zapadne demokracije*, Stuttgart et alibi, 7/1979, str. 20.

⁷² Duhovno-povijesni položaj (kao pod 68), str. 14.

⁷³ Duhovno-povijesni položaj (kao pod 68), str. 47.

⁷⁴ Duhovno-povijesni položaj (kao pod 68), str. 37. i 41.

⁷⁵ Daljnji razvoj totalne države u Njemačkoj (1933), sada u: *Pozicije i pojmovi u borbi s Weimarom — Zenevom — Versaillesom*, ND Berlin 1988, str. 186. Nadalje: »Moderna se država u svojoj jezgri (pojavljuje) kao diktatura« (Diktatura predsjednika države po članu 48 Vajmarskog ustava, Publikacije udruženja njemačkih predavača državnog prava (1924), str. 63). U tom se razdoblju — godinama Vajmarske Republike — gomilaju takvi naslovi: *Istinska država* (Othmar Spann, 2/Leipzig 1923), *Autoritarna država* (Julius Binder, Logos 22, 1933), *Totalna država* (Ernst Forsthoff, Hamburg 1933).

U tu se diferencijalno-reprezentativnu paradigmu uklapa i Vajmarska Republika, kojoj je Carl Schmitt dosljedno predbacivao manjkavu ili samo parcijalnu državnost — koja počiva na punomoći predsjednika po članu 48 državnog ustava.⁷⁶ Realno egzistirajuća država (zasnovana na) Vajmarskom ustavu doista nije pokazivala sakramentalna obilježja države »po sebi«. Ona je kao »republika bez republikanaca« u velikoj mjeri ovisila o spremnosti njenih građanâ, na konsenzus, a ona se sve više gubila i na kraju izostajala. To je za misao Carla Schmitta, povezanu sa shvaćanjem države u njemačkoj nauci o državnom pravu, moglo značiti samo to da nije nedostatak konsenzusa, već samo pozivanje na njega, ugrozilo i moralo uništiti državnost države: on nije sagledavao nedostatke države koja realno egzistira, već je sâmu Vajmarsku Republiku shvaćao kao nešto negativno. Tako je obilježja državnosti u svom pojmu političkog odvojio od konkretne institucije i time je stavio na raspolaganje subjektima koji su se njome htjeli služiti, i opredijelio se za vođu kojem svi povlađuju.

Kako je ta obilježja učinio fungibilnima, sad je mogao formulirati i slijedeću definiciju: »U općenitom se smislu pojam 'politika' sve do danas obično određuje tako da se dovodi u relaciju prema državi i državnoj moći . . . Takvo shvaćanje polazi od činjenice da je država jedini ili jedini bitan i normalan javni oblik svijeta politike. Ono danas u takvoj jednostavnosti više nije adekvatno. Danas je *narod* uobičajen pojam političke cjeline (jedinstva). Zbog toga se danas svi meritorni politički pojmovi određuju prema narodu. Političko je sve ono što se tiče životnih pitanja jednog naroda kao jedinstvene cjeline.«⁷⁷

U stvarnosti politička kvaliteta nije prešla samo sa države na narod, već i na »pokret«, a to znači i na vođu, a i to je Carl Schmitt mogao pridružiti svom pojmu političkog. »Pokret organiziran unutar nacionalsocijalističke partije Njemačke jedini je nosilac političkog vodstva . . . Nasuprot jedinstvenoj i jasnoj političkoj odluci uslijed toga i ne postoji apolitična ili natpolitična neutralnost. Ipak, može se govoriti o depolitizaciji u tom smislu da se nužno priznaje taj primat političkog vodstva i 'monopol političkog' koji priliči pokretu, a time prestaju i razmirice oko političkog ili apolitičkog značaja nekog događaja.« Nakon nekoliko daljnjih rečenica slijedi ova: »To je također shvaćanje biti (sic!) politike koje . . . leži u osnovi politike Führera i državnog kancelara Adolfa Hitlera.«⁷⁸ Fungibilnost obilježjâ koja su sakupljena u pojmu političkog i koja su bila namijenjena očuvanju karakteristika državnosti i onda kad su bila odijeljena od konkretne institucije završava izlaganjem pokretu i njegovom vođi.

To je bila velika, ali dosljedna zabluda. Nacionalsocijalistički sistem vlasti uopće nije bio zainteresiran za ono što je Carl Schmitt podrazumijevao

⁷⁶ *Čuvar ustava* (1931), 3/Berlin 1985.

⁷⁷ Članak »Politika« u: *Priručniku o suvremenim vojnim znanostima*, izd. Hermann Franke, Leipzig/Berlin 1936, sv. 1, str. 547. Uputili su me na taj tekst Michaela Th. Grevena. I na ovom mjestu mu zahvaljujem.

⁷⁸ *Ibid.*, str. 549.

pod pojmom »totalne države«. ⁷⁹ U silini svoje strukture pokreta i u ekstenzivnosti prodora taj je sistem vlasti sagorio sve što je preostalo od države, a napokon i nju sâmu kao materijal — sve dok i sam nije bio razoren u plamenu. Pritom se — (kad se govori) o onome što su radili Führer i njegova stranka — još uvijek radilo o politici, doduše o politici koja se nije mogla shvatiti ni razjasniti niti jednim pojmom o politici koji je do tada bio prezentiran: ekstreman slučaj političke nepolitike.

Prevela s njemačkog:

Tatjana Horvat

Ernst Vollrath

HOW DID CARL SCHMITT COME TO DEVELOP HIS NOTION
OF THE POLITICAL,

Summary

Schmitt's notion of the political is a response to the crisis of the German theory of state law. This is also the source of all his attributes: hostile orientation, will, political monopoly, intensity. Political is the one who acts the way the state can act. The state acts from the position of power and its activity is normatively legitimate. It is the only essential and normal form of the world of politics. Every state is a total state. Carl Schmitt's constant antiliberalism springs from such a determination of state »by itself«.

⁷⁹ O Hitlerovu shvaćanju države: E. Jäckel, *Hitlerov svjetonazor, koncept jedne vladavine*, 2/Stuttgart 1983, str. 79: Država kao sredstvo za postizanje cilja. Dva su mislioca, čija se viđenja politike znatno razlikuju, podudarno okarakterizirali strukturu nacionalsocijalističkog sistema vlasti kao »Ne-državu«: Hannah Arendt, *Elementi i izvori totalne vlasti* (engleski izvornik: *The Origins of Totalitarianism*, 1951), 5/München 1986; Franz L. Neumann, Behemoth, *Struktura i praksa nacionalsocijalizma, 1933—1944* (engleski izvornik: 1942/44), Frankfurt/Main 1977, 2/1984.